

Ārvalstnieku deportācija, izmantojot gaisa satiksmi

*Izvilums no Trīspadsmitā vispārējā ziņojuma,
publicētā 2003. gadā*

27. Kopš Komiteja uzsāka savu darbu, tā ir pārbaudījusi, kādos apstākļos tiek turētas personas, kam atņemta brīvība saskaņā ar likumdošanu par ārvalstniekiem, un šis jautājums apskatīts Komitejas Septītā vispārējā ziņojuma vienā sadaļā (CPT/Inf(97)10, 24.-36.punkts). Šajā ziņojumā Komiteja noteica dažus pamatnoteikumus attiecībā uz spēka lietošanu un savaldīšanas līdzekļu izmantošanu, deportējot aizturētos imigrantus.

28. Kopš šī ziņojuma publicēšanas Komitejai ir bijusi iespēja to papildināt ar piemēriem no prakses, kad aizturētie tiek deportēti ar lidmašīnu. Vizīšu laikā Komiteja galvenokārt pievērsās procedūrām, kuras saistītas ar piespiedu deportāciju ar konvoju,¹ un vairākās lietās, kas nonāca Komitejas redzeslokā, īpaši sakarā ar deportētās personas nāvi, savaldīšanas līdzekļu izmantošanas pakāpi un/vai apsūdzībām par nežēlīgu apiešanos. Komiteja savā izmeklēšanā neaprobežojās ar procedūras izpēti, pēc tam kad deportējamā persona iekāpa lidmašīnā un lidojuma laikā; tā pētīja arī daudzus citus aspektus, piemēram, aizturēšanu pirms deportācijas, pasākumus, lai sagatavotu deportējamās personas atgriešanos paredzētajā valstī, pasākumus pareizai eskorta darbinieku atlasei un apmācībai, iekšējo un ārējo monitoringa sistēmu, kuras uzdevums ir uzraudzīt, kā rīkojas personāls, kas ir atbildīgs par konvojēšanu, pasākumus, kas paredzēti deportējamā bēgšanas mēģinājuma novēršanai utt.

29. Lai varētu rūpīgāk iepazīties ar deportācijā izmantojamajiem līdzekļiem un procedūrām, Komiteja ieguva attiecīgo instrukciju un pavēļu kopijas. Tā iepazīnās arī ar daudziem citiem dokumentiem (deportāciju statistiku, konvoja norīkošanas pavēlēm, konvoja ziņojumiem par deportāciju, ziņojumiem par incidentiem, ziņojumiem par procesuālajām darbībām, ārstu izziņām utt.) un pārbaudīja deportācijā lietojamus savaldīšanas līdzekļus. Vairākās valstīs Komitejai bija virkne interviju ar tiem, kas vada nodaļas, kas atbild par deportāciju organizēšanu, kā arī ar deportējamajām personām, dažas no kurām bija atvestas atpakaļ uz pagaidu nometni pēc bēgšanas mēģinājuma.

30. Pēc vizītēm Komiteja izstrādāja vadlīnijas, pēc kurām dalībvalstīm vajadzētu vadīties. Lai sekmētu šo vadlīniju plašu izmantošanu visās Konvencijas dalībvalstīs, Komiteja uzskatīja par lietderīgu sagrupēt vissvarīgākos principus un tad sniegt komentārus.

¹ Deportācijas procedūras pieņemts klasificēt pēc vairākiem faktoriem, piemēram, spēka lietošanas pakāpes, izmantotajiem savaldīšanas līdzekļiem un pavadītāju skaita. Piemēram, vienā no nesen apmeklētajām valstīm nošķir deportāciju, kurā deportējamā persona neizrāda pretestību, piespiedu deportāciju bez eskorta un piespiedu deportāciju ar eskortu. Kopumā visproblemātiskākās izrādījās procedūras, kurās gan pielietots spēks, gan vairāku veidu savaldīšanas līdzekļi, gan liels konvojētāju skaits, līdz deportējamā persona nogādāta gala valstī.

Zemāk izklāstītais, protams, jālasa, paturot prātā valsts pamatpienākumu nesūtīt personu uz valsti, kurā tai reāli draud spīdzināšana vai citāda nežēlīga apiešanās.

31. Komiteja apzinās, ka bieži vien būs grūts un sarežģīts uzdevums deportēt ārvalstnieku, kurš ir stingri apņēmis palikt valsts teritorijā. Skaidrs ir arī tas, ka, spriežot pēc tā, ko Komiteja novērojusi dažādās valstīs, un īpaši iepazīstoties ar deportācijas lietām, kuras satur apgalvojumus par nežēlīgu apiešanos, deportēšana ar lidmašīnu ir saistīta ar izteiktu nehumānas un pazemojošas apiešanās risku. Šis risks saistīts gan ar gatavošanos deportācijai, gan pašu lidojumu; ar to neizbēgami saistīta vairāku individuālu savaldīšanas līdzekļu/metozu izmantošana, un tas palielinās, kad šādi līdzekļi/metodes tiek lietoti vienlaikus.

32. Pirmais, kas jāatceras, ir princips, ka nekādā ziņā nedrīkst fiziski ietekmēt deportējamo personu, lai to piespiestu iekāpt lidmašīnā vai izmantotu kā sodu par atteikšanos iekāpt transporta līdzeklī. Komiteja ar gandarījumu atzīmē, ka daudzās valstīs šis noteikums ir iekļauts instrukcijā. Piemēram, daudzas instrukcijas aizliedz izmantot savaldīšanas līdzekļus, lai sodītu ārvalstnieku, vai tādus līdzekļus, kas sagādā nevajadzīgas sāpes.

33. Neapšaubāmi - visvairāk problēmu rodas, kad konvojs deportāciju veic, lietojot spēku vai izmantojot savaldīšanas līdzekļus. Komiteja saprot, ka ir gadījumi, kad konvojam ir jālieto spēks un savaldīšanas līdzekļi, lai sekmīgi veiktu deportāciju; tomēr spēku un savaldīšanas līdzekļus var izmantot vienīgi tik lielā mērā, cik ir absolūti nepieciešams. Komiteja atzinīgi vērtē dažu valstu rīcību, kur spēka un savaldīšanas līdzekļu izmantošana ir stingri reglamentēta, respektējot likumīguma, samērīguma un lietderīguma principu.

34. Jautājums par spēka un savaldīšanas līdzekļu izmantošanu kļūst aktuāls ar brīdi, kad attiecīgais aizturētais atstāj kameru, kurā tas ir pavadījis laiku līdz deportācijai (tā var būt telpa lidostā, aizturēšanas iestādē, cietumā vai policijā). Īpašu uzmanību pelnījuši paņēmieni, kurus konvoja personāls izmanto, lai fiziski ierobežotu personas kustības – roku dzelži vai plastikāta strēmeles. Vairumā gadījumu aizturētais ir saglabājis savas fiziskās spējas un ir spējīgs enerģiski pretoties rokudzelžu uzlikšanai. Pretošanās gadījumā konvoja personāls parasti imobilizē aizturēto, noliekot to uz zemes ar seju uz leju, lai varētu uzlikt rokudzelžus. Lai aizturētais paliktu šādā stāvoklī, konvojētāji spiež uz dažādām ķermeņa daļām (ribām, ceļiem aizmugurē, veic kakla imobilizāciju). Ja persona izrāda pretestību, pastāv pozicionālās asfiksijas risks².

Līdzīgs risks rodas, kad deportējamā persona, kura ir novietota lidmašīnas sēdekļī, cīnās un konvojētāji mēģina ar spēku likt viņam/viņai saliekties uz priekšu, galvu novietojot starp ceļiem, šādā veidā stipri saspiežot krūškurvi. Dažās valstīs spēka piemērošana, liekot personai tā divreiz saliekties pasažiera sēdekļī, parasti ir aizliegta, šāda imobilizācijas metode tiek pieļauta tikai absolūtas nepieciešamības gadījumā, veicot konkrētu speciālu, īsu un sankcionētu operāciju, piemēram, uzliekot, pārbaudot vai noņemot rokudzelžus, taču ne mirkli ilgāk, nekā tas ir nepieciešams šīs darbības veikšanai.

Komiteja ir skaidri paudusi savu nostāju: **pēc iespējas ir jāatturas no tādu spēka un/vai citu savaldīšanas paņēmieni lietošanas, kas var izraisīt pozicionālu asfiksiju; un jebkura minēto līdzekļu izmantošana izņēmuma kārtā iespējama tikai saskaņā ar vadlīnijām, kas izstrādātas, lai maksimāli mazinātu apdraudējumu attiecīgās personas veselībai.**

---

² Sīkāk skat. „Positional Asphyxia – Sudden Death”[„Pozicionālā asfiksija – pēkšņa nāve], ASV Tieslietu ministrija, 1995.gada jūnijs, kā arī „Safer Restraint” konferences materiālus (Londona, 2002.gada aprīlī); www.pca.gov.uk

35. Komiteja ir ar interesi sekojusi noteikumiem, kas ir spēkā noteiktās valstīs, saskaņā ar kuriem savaldīšanas līdzekļi ir jānoņem lidojuma laikā (tiklīdz lidmašīna ir pacēlusies gaisā). Ja, izņēmuma kārtā, šie līdzekļi ir jāatstāj, jo deportējamais turpina uzvesties agresīvi, konvojam tika dots rīkojums aplāt deportējamās personas ekstremitātes ar segu (kādas parasti tiek izsniegtas pasažieriem), lai pārējie pasažieri neredzētu savaldīšanas līdzekļus.

No otras puses, tādas instrukcijas, kādas vēl pavisam nesen bija spēkā vienā no valstīm, kuru Komiteja apmeklēja sakarā ar visproblemātiskākajām deportācijas operācijām, saskaņā ar kuru attiecīgās personas bija spiestas sēdēt autiņbiksēs, jo nedrīkstēja iet uz tualeti visā lidojuma laikā sakarā ar viņu šķietamo bīstamību, var novest pie ļoti pazemojošas situācijas.

36. Līdzās pasākumiem, kas ļauj izvairīties no iepriekšminētās pozicionālās asfiksijas, Komiteja ir nemītīgi mudinājusi **pilnībā aizliegt izmantot līdzekļus, kas var daļēji vai pilnīgi nosprostot elpošanas ceļus (degunu un/vai muti)**. Pēdējos desmit gados vairākās valstīs deportāciju laikā ir bijuši nopietni negadījumi, kas spilgti izgaismoja to risku, kādam tiek pakļauta personas dzīvība, ja šādi līdzekļi tiek izmantoti (mutes un/vai deguna bloķēšana ar līmlenti, spilvena vai polsterēta cimda likšana uz sejas, sejas iespiešana priekšējā sēdekļa atzveltnē utt.). Komiteja pievērsa Konvencijas dalībvalstu uzmanību šim jautājumam jau 1997.gadā, skaidrojot šo metožu bīstamību savā Septītajā vispārējā ziņojumā. Jāteic, ka šī prakse šobrīd ir nepārprotami aizliegta daudzās dalībvalstīs, un Komiteja **aicina tās valstis, kas vēl nav to izdarījušas, nekavējoties ieviest saistošas normas šajā jautājumā**.

37. Lidojuma laikā ir iespējamās avārijas situācijas, tāpēc ir svarīgi, lai nekas nekavētu glābt attiecīgo personu. Tādēļ **ir jābūt iespējai nekavējoties atbrīvot deportējamo personu no jebkādiem fiziskās kustības ierobežojošiem līdzekļiem, tiklīdz gaisa kuģa apkalpe dod šādu rīkojumu**.

Jāņem vērā arī iespējamie veselības riski, kas saistīti ar tā dēvēto „ekonomiskās klases sindromu”, kad cilvēks pavada sēdvietā ilgāku laiku.³

38. Īpašas Komitejas bažas dažu valstu apmeklējumu laikā izraisīja divi apstākļi: deportāciju laikā konvojs nēsā maskas un izmanto atslābinošas vai kairinošas vielas, lai dabūtu aizturētos imigrantus ārā no kamerām un nogādātu tos lidmašīnā.

Komiteja uzskata, ka **drošības apsvērumi nekādos apstākļos neattiecināto, ka konvojs nēsā maskas deportācijas operāciju laikā**. Šī prakse ir ļoti nevēlama, jo tā neļauj noteikt vainīgos, ja rodas aizdomas par nehumānu apiešanos.

Komitejai ir arī nopietnas pretenzijas par atslābinošu vai kairinošu gāzu izmantošanu, lai savaldītu nepakļāvīgos aizturētos, izvilinātu viņus no kamerām un nogādātu lidmašīnā. Šādu gāzu izmantošana nelielā telpā, piemēram, kamerā, apdraud gan aizturētā, gan iesaistītā personāla veselību. Personāls jāapmāca lietot citus savaldīšanas paņēmienus (piemēram, manuālos paņēmienus vai vairokus), lai imobilizētu nepakļāvīgo aizturēto.

39. Vairāki incidenti, kas notikuši deportācijas operāciju laikā, parādījuši, cik **svaīgi ir ļaut aizturētajiem imigrantiem iziet medicīnisko pārbaudi pirms deportācijas rīkojuma izpildīšanas**. Šāda piesardzība ir īpaši nepieciešama, kad paredzama spēka un/vai spēklīdzekļu izmantošana.

---

³ Sīkāk skat. „Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomized trial” [„Dziļās vēnu trombozes biežums un novēršana ilgstošos lidojumos”: randomizēts pētījums], John Scurr et al, *The Lancet*, Vol.357, 12 May 2001.

Tas pats attiecināms uz personām, kuras ir mēģinājušas bēgt deportācijas laikā – viņām ir jāpārbauda veselības stāvoklis, tiklīdz tās tiek atkārtoti nogādātas aizturēšanas vietā (policijā vai speciālā ārvalstnieku aizturēšanas centrā). Tas ļaus pārbaudīt attiecīgās personas veselības stāvokli un, ja nepieciešams, iegūt izziņu par visiem savainojumiem. Šāda taktika arī pasargās konvoja darbiniekus no nepamatotām apsūdzībām.

40. Daudzās vizītēs Komitejai ir nācies dzirdēt sūdzības, ka, lai deportācija noritētu bez problēmām, aizturētajiem imigrantiem ievada zāles ar trankvilizējošu vai nomierinošu efektu. Tomēr atsevišķās valstīs instrukcija aizliedz trankvilizatoru vai citu nomierinošu medikamentu ievadīšanu personas savaldīšanai bez attiecīgās personas piekrišanas. **Komiteja uzskata, ka medikamenta ievadīšana deportējamai personai ir jāveic, pamatojoties uz medikālu lēmumu katrā konkrētā gadījumā. Atskaitot stingri reglamentētus izņēmuma gadījumus, medikamentus drīkst ievadīt vienīgi ar attiecīgās personas apzinātu piekrišanu.**

41. **Pirms deportācijas aizturētajiem imigrantiem ir jādod iespēja nokārtot jautājumus, kas saistīti ar viņu atgriešanos, īpaši jautājumus, kas saistīti ar ģimeni, darbu un psiholoģisko aspektu.** Ir svarīgi, lai aizturētie imigranti tiktu laikus informēti par gaidāmo deportāciju, lai viņi varētu psiholoģiski aprast ar situāciju un informēt cilvēkus, ko viņi uzskata par vajadzīgu, kā arī atgūt savas personīgās mantas. Komitejas novērojumi liecina, ka gadījumos, kad piespiedu deportācijas bieds nemitīgi vajā aizturētos, jo viņiem nav laikus sniegta informācija par deportācijas datumu, tas var izraisīt tādu nemiera stāvokli, kas sasniedz kulmināciju un izlaužas uz āru deportācijas laikā, nereti vardarbīgā, nekontrolējamā veidā. Šajā sakarā Komiteja vēlas pievērst uzmanību dažu valstu praksei, kur par deportācijām atbildīgā nodaļa sadarbojas ar psihosociālo dienestu, kurš ir piesaistīts pie nodaļas un kurā strādā psihologi un sociālie darbinieki, kas ir atbildīgi par aizturēto imigrantu sagatavošanu deportācijai (tas nozīmē ilgstošas pārrunas, kontaktus ar ģimeni valstī, uz kuru aizturēto paredzēts deportēt, u.tml.). **Komiteja katrā ziņā atbalsta šādas iniciatīvas un aicina pārējās valstis, kas to nav izdarījušas, izveidot šādu dienestu.**

42. Korekta deportācijas operāciju norise ir lielā mērā atkarīga no konvoja profesionalitātes. **Nav šaubu, ka konvoja darbinieki ir jāizvēlas ārkārtīgi rūpīgi. Viņiem jāsaņem atbilstoša apmācība, kas vērsta uz maksimālu nehumānas apiešanās riska mazināšanu.** Apmeklēto dalībvalstu prakse visbiežāk liecinājusi par pretējo. Tomēr vairākās valstīs, tiek veikta īpaša apmācība (savaldīšanas metodes un līdzekļi, prasme tikt galā ar konflikta un stresa situācijām). Ir pat tādi piemēri, kad pareiza stratēģija ir devusi pozitīvu rezultātu, piemēram, konvojēšanas uzticēšana personālam, kas pats brīvprātīgi piesakās, vienlaikus ieviešot obligātu rotāciju (lai izvairītos no profesionālā noguruma sindroma un riskiem, kas saistīti ar rutīnu, kā arī lai personāls ieturētu noteiktu emocionālu distanci no darbībām, kurās tiem nākas iesaistīties), kā arī specializēta psiholoģiska atbalsta nodrošināšana darbiniekiem, kas to lūdz.

43. **Nevar pārvērtēt iekšējās un ārējās monitoringa sistēmas izveidošanas nepieciešamību tik jutīgā jomā kā deportācija ar lidmašīnu.** Komiteja daudzās valstīs ar nožēlu konstatēja, ka šādas monitoringa sistēmas tika ieviestas tikai pēc īpaši nopietniem starpgadījumiem, piemēram, deportējamā nāves.

44. **Deportācijas operācijas ir rūpīgi jādokumentē.** Pamatprasība ir iekārtot deportācijas nodaļas visaptverošu lietu un deportāciju žurnālu, kurā tiek atspoguļotas visas operācijas. Īpaša uzmanība jāveltī informācijai par neveiksmīgām deportācijas operācijām, īpaši precīzi reģistrējot iemeslus, kāpēc nācās atteikties no deportēšanas (lēmums, ko pieņēma konvojs pēc priekšniecības pavēles, lidmašīnas pilota atteikums, vardarbīga deportējamā pretestība, lūgums sniegt patvērumu utt.). Pierakstos jāatspoguļo ikviens starpgadījums un ikviens savaldīšanas līdzekļu lietošanas gadījums (rokudzelži; kāju saslēgi; ceļgalu saslēgi, pašaizsardzības paņēmieni izmantošana; deportējamā nešana uz lidmašīnu, u.c.).

Var izmantot arī citus, piemēram, audiovizuālus līdzekļus, ko dažas valstis arī dara, īpaši gadījumos, kad sagaidāmas problēmas deportācijas gaitā. Var vairākās vietās uzstādīt novērošanas kameras (gaitenšos, kas ved uz kamerām, ceļā, pa kuru konvojs un deportējamais iet uz transporta līdzekli, lai dotos uz lidostu, u.tml.).

45. **Ir lietderīgi katrai operācijai, kurā ir paredzama sarežģīta deportācija, norīkot vadītāju no kompetentas nodaļas, kurš var jebkurā brīdī operāciju apturēt.** Dažās no apmeklētajām valstīm Komiteja uzzināja, ka ir negaidītas pārbaudes dažādās vietās, gan gatavojot operāciju, gan iekāpšanas laikā, ko veica policijas iekšējās uzraudzības nodaļas. Turklāt atsevišķos gadījumos uzraudzības vienību pārstāvji iekāpa lidmašīnā *incognito*, tādējādi novērojot deportējamo personu un sekojot deportācijas operācijas norisei līdz galam. Komiteja atzinīgi vērtē šādu praksi, kas Eiropā gan šobrīd tiek izmantota pārāk reti.

Komiteja arī vēlas pievērst uzmanību ārējo uzraudzības (tostarp tiesu) mehānismu, nacionālo vai starptautisko, lielajai lomai nehumānas apiešanās novēršanai deportācijas operāciju laikā. Šīm institūcijām ir cieši jāseko notikumu attīstībai šajā jomā, īpaši saistībā ar spēka un savaldīšanas līdzekļu izmantošanu, kā arī deportējamās personas pamattiesību aizsardzību lidojuma laikā.